

Hugo Steiner-Prag

Za prahem skutečnosti

Galerie výtvarného umění v Chebu
28. 6.–23. 9. 2018
Vernisáž ve středu 27. června v 17.00.

Hugo Steiner se narodil 2. prosince 1880 v rodině pražského knihkupce a antikváře Hermanna Steinera jako nejmladší ze čtyř bratrů. Jeho matka Berta, rozená Kninaová, byla podle rodinné legendy potomkem slavného rabína Jehudy Löwa ben Becalel.

Po maturitě se Hugo proti vůli svého otce rozhodl studovat malířství. V roce 1897 započal studium na pražské Akademii u Vojtěcha Hynaise. Již během studia zahájil spolupráci s okruhem *Moderní revue* a básnickou skupinou Frühling (Jaro); stal se také členem spolku Verein deutscher bildender Künstler in Böhmen. Přátelství, která v této době uzavřel, ho provázela po celý život, ať už s výtvarníky Richardem Teschnerem, Janem Preislerem, Karlem Hlaváčkem, Karlem Myslbelem či Otakarem Štáflem nebo s literáty, jako byli Paul Leppin, Franz Werfel, Gustav Meyrink, Hans Strobl, Antonín Procházka, Jiří Karásek ze Lvovic či později Eduard Valenta nebo Bedřich Golombek.

V roce 1900 přešel na Akademii mnichovskou, kde pokračoval ve studiu u Franze von Stucka. V této době si za své jméno připojil přídomek Prag, aby se odlišil od autorů se stejným příjmením a zároveň jako čestný štít svého původu. Pavel Eisner vztah ku Praze u generace Paula Leppina v knize *Milenky* charakterizuje takto: „Národní metropole má v německé literatuře z Čech zcela vyhraněnou pozici. Jsou srdcem cizího národa je sídlem

a srdcem vši cizosti; je to místo zabydlené divnými přízraky minulosti, místo likvidace a ztráty, nejistá půda, houpačící se pod nohama, rejdiště stínů nočních a denních; vid Prahy v německé literatuře je vyloženo fantasmagoricky; je to město-plemenišťe nehmataelných tajemství a trýznivých záhad. Město-upír, jež láká německou duši gorgonickou hrůzou, jako Karthago lákalo římské žoldnéře; město, v němž co chvíli zázrak může se vtělit ve skutečnost (...) složitý pocit, jemuž německá terminologie říká Hassliebe a jenž je typickým prožitkem erotickým: Praha sama je nenávislně milovanou ženskou bytostí.“ Tato představa Prahy se evidentně objevuje i v díle Hugo Steinera.

V roce 1905 se ženil se svou studentkou Paulou Bergmannovou a na její popud konvertuje ke katolictví. V roce 1906 se jim narodil syn Detlev a o dva roky později dcera Helga. Ve stejném roce 1906 se stěhují do městečka Barmen v Porýní, kde se Steiner stává profesorem na Uměleckoprůmyslové škole. V roce 1907 vystavuje v Lipsku ilustrace ke knize E. T. A. Hoffmanna *Die Elixiere des Teufels*, v nichž už přechází k expresivnímu pojetí. Výstava má nebývalou odezvu a Steiner díky ní dostává od Waltra Tiemanna nabídku na profesorské místo na zdejší Královské akademii (Königliche Akademie für graphische Künste und Buchgewerbe). Je to šťastné setkání, neboť oba umělci vyznávají velmi podobné pojetí knižní tvorby. Walter Tiemann určoval

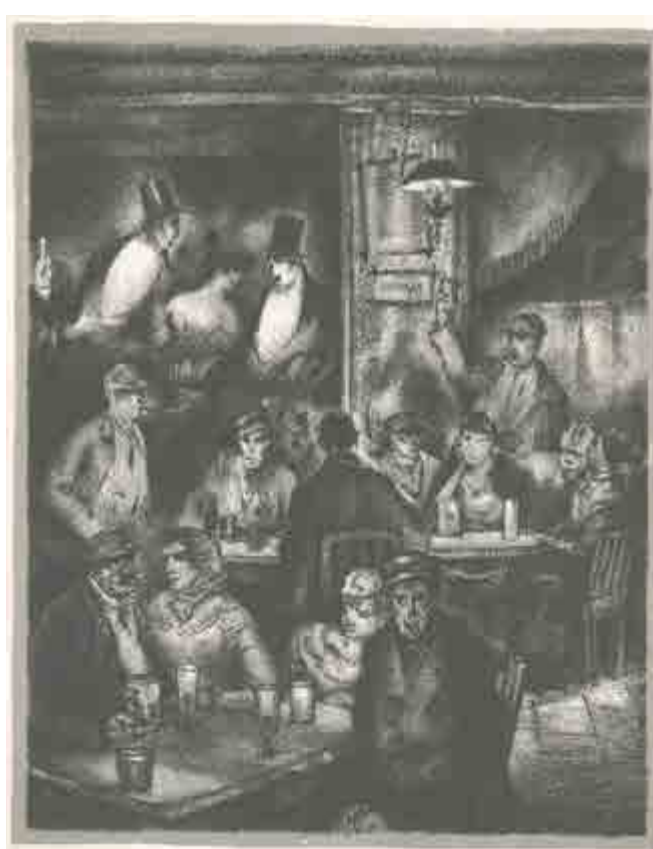
grafickou podobu produkce nakladatelství Insel, která je vzorem pro mnoho dalších. Právě tehdy začíná neuvěřitelně plodné období jeho tvorby. Vytváří ilustrace, knižní úpravy i vlastní písmo, navrhuje zlepšení tiskářských technik, zabývá se knižní vazbou, píše řadu článků o vztahu ilustrace a grafické výzdoby, o ornamentu atd.

V roce 1916 se dostavil i mezinárodní úspěch, spojený s románem Gustava Meyrinka *Golem*. Původně ho měl ilustrovat Alfred Kubin, ale ten nakonec k ilustracím, které vytvořil pro nedopsaný román, napsal vlastní text s názvem *Die andere Seite* (česky *Země snivců*). Paul Leppin Meyrinkovi navrhl Hugo Steinera, ale tomu se zdál příliš „rokokový“. Nakladatelství však nakonec Steinera přece jen oslovilo s požadavkem na dvě zkušební ilustrace. Dodal jich osm a byly bez výhrad přijaty. Díky obrovskému úspěchu knihy nakladatel ještě v roce 1916 investoval do vydání samostatného alba třiatdvaceti litografií a pro neutuchající zájem následovalo už v roce 1918 druhé album, které obsahuje dalších osm. Román *Golem* se Steinerovými ilustracemi vyšel jen do roku 1925 v 28 vydáních v 15 zemích! Z té doby pocházejí i obrazy a kresby ze staré Prahy a ze studijních cest do Španělska, Portugalska a na Baleárské ostrovy.

Steiner se také stal členem berlínské lóže Fraternitas Saturni. V jejím časopise *Saturn Gnosis* publikuje své práce a pod svým lóžovým jménem i texty například

Frontispis knihy Gustava Meyrinka *Golem*, vydal Kurt Wolff, Lipsko, 1915

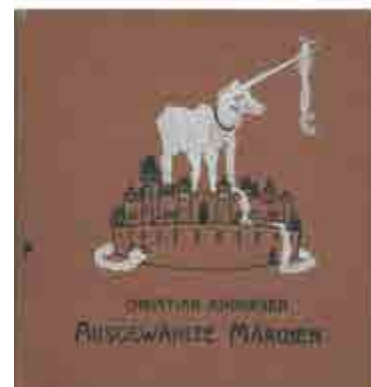
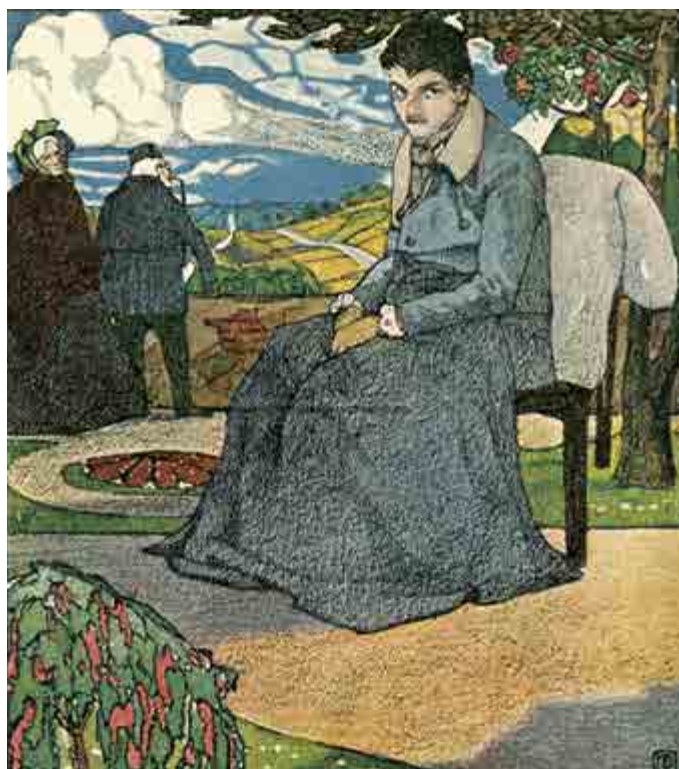
Ilustrace z knihy Gustava Meyrinka *Golem*, Kurt Wolff, Lipsko, 1915.

o kabale, o podstatě Seffer Jeciry, o vnímání barev... Jeho přátelství s Albinem Grauem ovlivnilo filmovou podobu *Upíra Nosferatu*. Učí, publikuje a organizuje. Je jmenován prezidentem knižní výstavy v Lipsku v roce 1919 a v následujících letech organizuje knižní oddělení německých zastoupení na výstavách v Barceloně, Lyonu, Paříži, Pittsburghu a New Yorku. V roce 1925 je jmenován uměleckým ředitelem berlínského nakladatelství Propyläen Verlag. To se v době krize stává největším německým nakladatelstvím, když skupuje řadu menších firem nebo přebírá jejich produkci. V roce 1927 se podílí na organizaci prvního mezinárodního knižního veletrhu v Lipsku. V roce 1928 získává zlatou medaili za přínos německé kultuře, v roce 1929 na knižní výstavě v Kolíně nad Rýnem ocenění za celoživotní dílo v oblasti knižní kultury. Je na vrcholu svých sil a těší se i mezinárodnímu uznání.

Situace v Německu se však rychle mění. Steinerovo manželství se v roce 1930 rozpadá a on začíná žít se svou žačkou Eleanor Feisenbergovou, dcerou německého prokurátora židovského původu. Začíná na něj být vyvíjen tlak, aby odstoupil z vedení školy a z místa výtvarného ředitele Propyläen Verlag, které pak NSDAP přemění na svůj ústřední vydavatelský dům. V roce 1933 v době, kdy tráví dovolenou se svou družkou v Paříži, je ze všech funkcí sesazen a jeho práce jsou spolu s díly Willi Geigera

Obálka a ilustrace knihy Nikolause Lenaua *Ausgewählte Gedichte* (Vybrané básně), Gerlach & Wiedling, Vídeň, Lipsko, 1902.

Obálka knihy Hanse Christiana Andersena *Ausgewählte Märchen* (Vybrané pohádky), Gerlach & Wiedling, Vídeň, Lipsko, 1905.

Dvě litografie
Z alba Stará Praha,
1938.

veřejně spáleny ve dvoraně lipské univerzity. Stávají se tak první obětí nacistické ideologie z výtvarné oblasti. Jeho dílo je vyřazeno ze sbírek všech veřejných institucí.

Steinerovi nezbývá než opustit Německo. Vrací se do Prahy a navazuje na spolupráci s Karlem Herainem, ředitelem Uměleckoprůmyslového muzea (UPM). Spolu zde začínají budovat ústředí Mezinárodní sbírky soudobého knižního umění (Collection Internationale du Livre d'Art Contemporain) a Steiner také navrhne logo UPM, které se používalo až do roku 1969, kdy na jeho základě vytvořil nové Oldřich Hlavsa. Zakládá soukromou školu pro knižní umění a grafický design, kterou nazve Officina Pragensis. Na této škole vystudovala celá plejáda výtvarníků zvučných jmen, například Petr Kien, Václav Bláha, Adriena Šimotová, Libor Fára, Václav Cynbulk či Helena Zmatlíková. Na její finanční podporu vydává postupně několik grafických alb staré Prahy. Na konci roku 1937 předává školu Jaroslavu Švábovi a chystá se k útěku do Švédska. Stačí ještě v UPM připravit výstavu *Ilustrovaná dětská kniha všech národů*, jíž se účastní 53 zemí.

Podobnou školu pak v roce 1938 zakládá i ve Stockholmu. Pro německé exilové nakladatelství zde také připraví kompletní vydání díla Thomase Manna. I ve Švédsku však narůstá tlak na jeho rodinu a mluví se o možnosti únosu či fyzické likvidace ze strany

německých agentů. Steiner chce odjet do USA, ale napoprvé mu zamítnou vízum. Teprve když se mu podaří získat souhlas své manželky Pauly s rozvodem, může v roce 1941 odjet do San Franciska. Ještě téhož roku získává místo profesora grafického designu na New York University, kde přednáší jednou týdně, a tak mu zbývá dostatek času na další tvorbu. Pracuje pro řadu amerických vydavatelství domů. Mění výrazně podobu nakladatelství Random House, pro které kromě ilustrací vytvoří i nový grafický manuál. V roce 1943 úspěšně vystavuje v newyorské knihovně. Pro americkou poštu také navrhuje známku s raněným vojákem.

Začíná psát své paměti a s přítelem Franzem Werfelem se domlouvá na společné knize vzpomínek na pražské ghetto. Ani jedno dílo se mu bohužel nepodaří dokončit. Jeho zdravotní stav se v roce 1945 začne rychle zhoršovat. V červnu se s měsíčním zpožděním dozvídá o smrti Paula Leppina. Také Werfel 26. srpna 1945 umírá a Hugo Steiner ho následuje nedlouho poté 10. září 1945. Jejich poslední pracovní schůzka počátkem srpna se týkala kapitoly o židovském hřbitově...

Steinerovo dílo se po druhé světové válce začalo vytrácet z obecné paměti. V Německu bylo důsledně zlikvidováno v době nacismu, v českém kontextu je zase – přes Steinerův židovský původ – vnímáno jako tvorba německého autora a prohlášeno za nežádoucí. Je krutou

ironií osudu, že Steiner je vyčleněn i z řad výtvarníků, kteří jsou po válce zmiňováni jako oběti nacistické protizidovské perzekuce, neboť likvidace jeho díla předběhla zavržení moderního umění v roce 1936 a slavnou mnichovskou výstavu Entartete Kunst v roce 1937. K jeho zapomenutí napomohl i jeho výrazný antikomunistický postoj, kvůli němuž se také lipská škola začala k jeho odkazu hlásit až po roce 1990. V USA strávil Steiner pouhé čtyři roky a nestihl se zde zapsat do veřejného povědomí mimo úzkou vrstvu odborné veřejnosti. O jeho tvorbě se tak začíná znovu mluvit až v posledních letech.

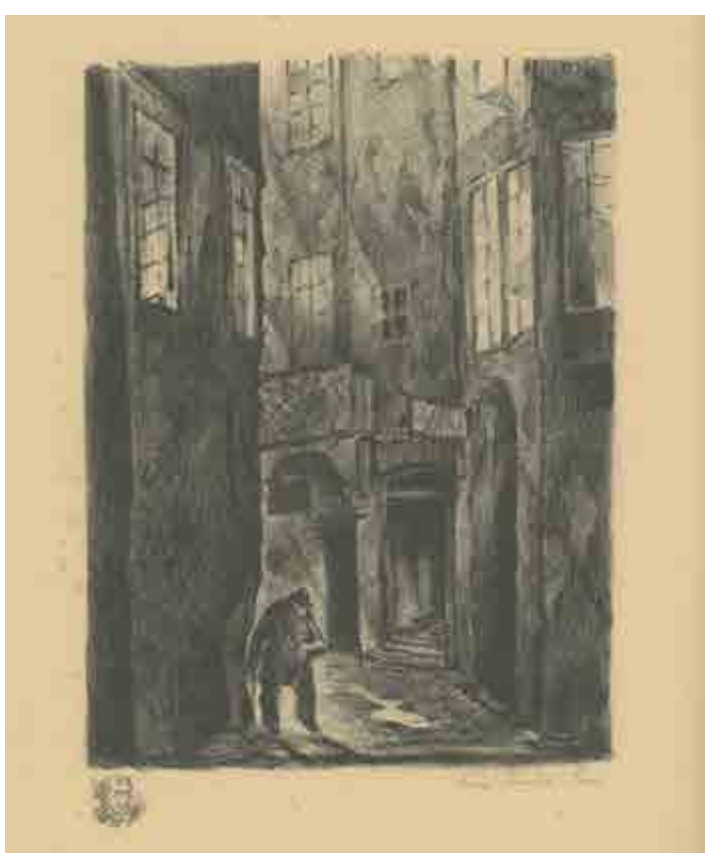
Pavel Růt

Obálka katalogu poslední autorovy výstavy za jeho života v galerii St. Etienne v New Yorku v březnu 1945 s textem Johannes Urzidila.

Ilustrace z knihy Heinricha Heineho *Spanische Romanzen* (Španělské romance), Propylaen-Verlag, Berlín, 1921.

Hugo Steiner-Prag, *Večer ve starém městě*, 1923

Hugo Steiner-Prag Za prahem skutečnosti

Velká galerie
28. 6.–23. 9. 2018
Kurátor Pavel Růt
Otevírací doba: út–ne, 10.00–17.00

Galerie výtvarného umění v Chebu
příspěvková organizace Karlovarského kraje
náměstí Krále Jiřího z Poděbrad 16, 350 02 Cheb
T: +420 354 422 450, F: +420 354 422 163
info@gavu.cz, www.gavu.cz, www.retromuseum.cz

Výstavní program GAVU Cheb je podpořen z grantového programu MK ČR. V roce 2018 vydala Galerie výtvarného umění v Chebu. Grafika Kolář & Kutálek, tisk Dragon Press, s. r. o., náklad 500 ks.

Portrét E. T. A. Hoffmanna, litografie, 1914
Obálka: Z alba Golem, 1918, litografie (výřez).